

ÓLAFÍA EINARSDÓTTIR

SIGURD HJORT OG HANS TO BØRN I ISLANDSKE KILDER

En sagnhistorisk undersøgelse

1. INDLEDNING

EN BERETNING om Sigurd hjort findes kun overleveret i Island; men dens oprindelse er at søge i østnorske forhold. Ikke blot indholdsmæssigt, men også tidsmæssigt hører denne fortælling hjemme i fornaldarsagenren. Der fortælles heri om begivenheder som hørte til landnamsmændenes historiske levn tilbage i moderlandet før udvandringen til Island. Udvandrerne medbragte en stor skat af fortællinger fra den fælles fortid i Skandinavien; men disse menes gennemgående at være blevet nedtegnet senere end den social-realistisk prægede klassiske litteratur i Island. Afslutningen af sagaen om Sigurd hjort synes dog at have nået pergamentet forholdsvis tidligt sammenlignet med fornaldarsagaerne som helhed, idet den i sin islandske udformning har fået tilføjet elementer som syntes af vigtighed for de norske kongers sagaer. Hvad der øjensynlig havde Snorris interesse i forbindelse med denne temmelig eventyrprægede beretning må nok have været befrielsen af Ragnhild fra faderens banemand på foranledning af Halvdan den sorte – den Ragnhild som han siden ægtede og fik sønnen Harald hårfager med. Omkring hundrede år efter at Snorri skrev sine kongesagaer har den islandsk-norske stormand Haukr Erlendsson gjort dele af sagaen om Sigurd hjort til genstand for nedtegnelse. Heimskringla og Hauksbók er de to eneste værker som fra den mundtlige overlevering har optaget afsnit fra sagaen om helten Sigurd hjort. – Sigurds søn Guttorm er genstand for en længere omtale både i Egils saga og i Heimskringla. Nedenfor gøres et forsøg på at analysere, hvorledes elementer fra en slægtstradition – Egill Skallagrímssons efterkommere – og fra et historisk præget sagn – sagaen om helten Sigurd hjort fra Ringerike – har fundet sammen i den mundtlige over-

levering i Island. Dette har resulteret i, at den i sin tid så berømte og mægtige østnorske hertug Guttorm i den islandske overlevering er blevet forsynet med en søster og en fader – Ragnhild og Sigurd – og et hjemsted i Ringerike.

2. KAPITEL FEM AF HALVDAN DEN SORTES SAGA

I sagaen om Halvdan den sorte i *Heimskringla* bringer Snorri et længere afsnit – svarende til sagaens kapitel fem – fra en fortælling om Sigurd hjort, som skal have været smukkere og større end de fleste mænd og dertil en berømt helt.¹ Bjarni Guðnason mener, at den saga om Sigurd hjort som Snorri omtaler, ikke har været nedtegnet, men er hentet fra den mundtlige tradition.² At dømme efter indholdet af kapitel fem af Halvdan den sortes saga hørte beretningen om Sigurd hjort og hans to børn, Ragnhild og Guttorm til den underholdningsprægede genre og synes at have været en både spændende og handlingsmættet saga. For kongesagaskriveren har det vigtige ved denne saga været forklaringen i afslutningen på, hvorledes det gik til, at en datter af denne vikingehelt blev en østnorsk dronning og moder til Harald hårfager. En omtrentlig angivelse af, hvornår handlingen i fortællingen udspillede sig, har vi i oplysningen om Halvdan den sortes ægteskab med Sigurd hjorts datter. Heraf kan vi slutte, at der må være forløbet omkring fire hundrede år mellem handlingen og nedtegnelsen. Ringerike, Hadeland og Heidmørk angives som de egne hvor begivenhederne i fortællingen fandt sted, og ophavssituationen er derfor at søge i østnorske forhold. Meddelelsen om de pågældende tildragelser må herefter have haft østnorske traditionsbærere til at begynde med, og sidenhen er fortællingen blevet viderebragt til Island.

Kapitel fem af Halvdan den sortes saga har netop træk hvori Snorris gængse karakteristika ikke gør sig særlig gældende. Snorri begynder dette kapitel ligesom et eventyr: En mand blev nævnt Sigurd hjort, han var konge i Ringerike. Det fremgår ikke heraf om Sigurd var konge over landsdelen Ringerike, som det ellers så ofte hedder sig i *Heims-*

¹ *Heimskringla I* (Íslenzk fornrit XXVI), 1941, udg. v. Bjarni Aðalbjarnarson, s. 87–89.

² Se Bjarni Guðnason, *Um Skjöldungasögu*, 1963, s. 181 ff. Heri drøftes den tidligere forsknings opfattelse angående sagaen om Sigurd hjort. Se af samme forfatter indledningen til *Danakonunga sögur* (Íslenzk fornrit XXXV), 1982, s. lvii.

kringla, eller om han blot havde et kongedømme inden for Ringerike, eksempelvis som "veiðikonungr". Igennem hele kapitlet bibeholder Snorri det nok så stedløse i fremstillingen. Således fortæller han intet om hvor i Ringerike Sigurd havde sin bopæl. Sigurd bliver overmandet og dræbt i en lund nær Hadeland. Hans drabsmand Haki, kaldet Hadelands bersærk, får sin gård nedbrændt; men hvor den lå meddeles der intet om. Halvdan den sorte opholder sig i Heidmørk, da han lader Sigurds datter hente; hun kommer kørende over isen i en vogn; men Snorri undlader at meddele, at det må have været over Mjøsa. I modsætning til den almindelige tidsbevidsthed i Heimskringla er beretningen om Sigurd hjort og Ragnhild ret tidløs, bortset fra at Snorri til afslutning bringer en pompøs stamtavle for Ragnhild Sigurdsdatter. Hun er datterdatter af den syddanske konge Klak-Harald og oldebarn af Sigurd orm-i-øje.³

Jeg synes, at meget peger på, at den fortælling Snorri her bringer til torvs i høj grad har fået lov at bibeholde sit traditionsbærerpræg, og at Snorri ikke i videre udstrækning har sat sit eget præg på den, som han ellers har for vane. I dette tilfælde synes Snorri ikke at have villet sælge sin vare dyrere end han købte den af sublitteraturen i Island. Vi kender i dag beretningen om Sigurd hjort alene fra Heimskringla samt fra Ragnarssona þátr i Hauksbók, og denne beretning menes ikke at have været nedtegnet bortset fra afslutningen deraf, som optræder i de to nævnte værker. Disses forfattere må antages uafhængigt af hinanden at have hentet deres beretning fra den mundtlige overlevering. Haukr Erlendsson har på flere punkter historiseret fortællingen, og den mangler til gengæld hos ham de stilistiske kvaliteter hos Snorri.⁴ Selve hændelsesforløbet er nøje overensstemmende hos de to forfattere, og beretningen må i så henseende have haft en fast form, hvilket tyder på, at det har været en meget fortalt saga.

I det omhandlede kapitel af Halvdan den sortes saga skriver Snorri, at der haves en lang saga om Sigurd hjort. Af denne medtager Snorri imidlertid kun beretningen om, hvorledes Sigurd endte sine dage. Dog bemærker Snorri, at Sigurd øvede mangan en heltedåd, og han nævner

³ *Heimskringla* I, a. udg., s. 89.

⁴ Haukr Erlendsson menes selv at have forfattet Þátr over Ragnar lodbrogs sønner. Om Hauksbóks alder og oprindelse se Jón Helgason i indledningen til hans udgave af *Hauksbók* (Manuscripta Islandica V), 1960. Se endvidere Stefán Karlsson, 'Aldur Hauksbókar', *Fróðskaparrit* 13, 1964, 2. 114-21.

som eksempel herpå, at Sigurd kun tolv vintre gammel ene mand dræbte en bersærk ved navn Hildebrand samt dennes tolv fæller. Generelt siger Snorri om Sigurd hjort, at han havde for vane at gå alene på jagt i øde områder og skove, og at han var ivrig efter at dræbe store dyr som var farlige for mennesker. Men skæbnen indhenter Sigurd, da en bersærk ved navn Haki fra Hadeland sammen med tredive mand overfalder ham alene. Også denne gang klarer Sigurd at fælde tolv mænd inden han falder. Forinden havde han dog tilføjet Haki tre sår og hugget en af hans hænder af. Det var i Ringerike, men nær Hadeland, at Sigurd blev overfaldet i en åbning i skoven. Haki Hadelands bersærk må have været Odinsdyrker; det tyder dels hans tilnavn på og dels hans selvmord, der udføres som et Odinsritual.

Snorri fortæller, at Sigurd havde to børn. Ragnhild hed hans datter, som var „sköruligst“ af alle kvinder. Hun var dengang omkring tyve år gammel. Hendes broder hed Guttorm. Han var „á ungmennis aldri“, d.v.s. omkring 14–18 år gammel. Efter drabet på Sigurd red Haki til Sigurds gård, hvorfra han hentede Ragnhild og hendes broder Guttorm samt mange kostbarheder med sig hjem til Hadeland, hvor han ejede store gårde. Haki lod nu forberede en fest og ville holde bryllup med Ragnhild; men dette måtte udsættes, fordi de sår han havde pådraget sig i kampen ikke ville heles hurtigt. På denne måde forløb efteråret og tiden frem til jul. Da kom Halvdan den sorte til Heidmørk for at holde jul på en af sine mange gårde. Halvdan havde erfaret om disse tildragelser; og tidligt en morgen kaldte han til sig Hárek med tilnavnet gandr, d.v.s. tryllestav, og bad denne om at drage til Hadeland og hente Ragnhild, datter af Sigurd hjort. Hárek forberedte nu sin færd ledsaget af hundrede mand (antagelig et stort hundrede, d.v.s. 120). Han skikkede det således, at han med sin flok drog over søen og ankom til Hakis gård ikke længe efter midnat. Og her begyndte de med at afspærre dørene til det hus hvor Hakis mænd sov. Derefter gik de til det hus hvori Haki sov, brød ind og hentede Ragnhild og hendes broder samt alle kostbarhederne derinde, hvorpå de satte ild til huset med Hakis mænd, som brændte inde.

Nu tog Halvdans udsendinge en meget anselig vogn frem, som de behængte med tæpper, og i denne anbragte de Ragnhild og hendes broder, hvorpå de drog af sted i retning mod den islagte sø. Haki stod op og gik efter flokken til den nåede til søen. Da vendte han håndtaget på sit sværd nedad og lagde sig på sværdspidsen så at sværdet stod gen-

nem ham. Her lod han livet, og han er højlagt ved søbredden hvor han døde. På den anden side af søen stod kong Halvdan på udkgig og så sine udsendinge drage over den tilfrosne sø medbringende en vogn behængt med tæpper, og kongen følte sig derved sikker på, at Háreks ærinde var kronet med held. Straks lod Halvdan træffe forberedelser til fest og sendte folk viden om i bygden og inviterede mange mennesker. Samme dag holdtes den store fest, og da fik kong Halvdan Ragnhild til hustru, og hun blev siden en mægtig dronning.

Denne eventyrprægede fortælling i Heimskringla om, hvorledes Ragnhild Sigurdsdatter blev gift med Halvdan den sorte, har elementer i sig som peger langt tilbage i tiden. Der er træk ved beretningen som tyder på, at vi i sagnet om Sigurd hjorts datter har at gøre med en Freyjapræstinde i historisk iklædning. Et hændelsesforløb som udspandt sig i en svunden tid i et fjernt land kan nok tænkes at have givet fantasien vinger i Island. Handlingen må imidlertid efterprøves i relation til scenen hvor den udspillede sig – det østlige Norge i det 9. århundredes første halvdel. Det oplyses i fortællingen, at Ragnhild sammen med sin broder kører i vogn over isen. For en islandsk sagaberetter og hans tilhørere var dette et rent fremmedelement, og det må være en oprindelig bestanddel af sagnet om Sigurd hjort. Det hedder endvidere i beretningen, at vognen var „tjaldaðr“, altså overdækket med tæpper. Denne oplysning, som er en vigtig pointe i fortællingen om Halvdans befrielse af Ragnhild, viser at der heri findes bevaret en kerne af ældgammel norsk kulturhistorie. Det litterære levn her svarer ret nøje til billeder af vogne på en vævning fundet i Osebergskibet, ligeledes fra det 9. århundredes første halvdel. De afbildede vogne her er tydeligvis at opfatte som led i et kultisk optog. Medens vogne var lidet kendte i Island, synes de i Norge ikke at have været videre benyttet som transportmiddel, og alt peger på, at vogne her først og fremmest blev benyttet i religiøs sammenhæng og i forbindelse med bryllup.⁵

⁵ I mine Harald hårfager studier gør jeg rede for den kultiske baggrund samt den religiøse symbolik, der er kernen i dette førkristne sagn. (Disse Harald hårfager studier foreligger endnu ikke trykt.) – Om vognens historie se Per O. Schovsbo, *Oldtidens vogne i Norden*, arkæologiske undersøgelser af mose- og jordfundne vogndele af træ fra neolitikum til ældre middelalder, 1987. Heri gives en fortrinlig oversigt over vognens udvikling og funktion i Norden fra de tidligste tider og til omkring 1100. Særlig interessant er forfatterens redegørelse for vognens anvendelse som henholdsvis transportmiddel og

Fortællingen i kapitel 5 af Halvdan den sortes saga i Heimskringla består af tre motiver, der igennem Ragnhild bindes sammen til en begivenhedskæde. Den første tildragelse er drabet på Sigurd hjort og rovet af hans datter, den næste er hendes befrielse på foranledning af Halvdan den sorte, og den sidste tildragelse er Hakis heroiske selvmord. Umiddelbart synes vi ved læsningen af denne beretning at stå over for to helte, Sigurd og Halvdan, og skurken Haki hadebersærk. Går man imidlertid hændelsesforløbet efter i sømmene, når man til det overraskende resultat, at i forholdet til kong Halvdan er Haki helten og hovedpersonen. Snorri er den første, der vides at have ført afsnit fra denne eventyrprægede saga i pennen, og han placerer beretningen i Halvdan den sortes saga, hvorved denne a priori sættes i hovedsædet og i fokus for læserens interesse.

I den næsten hundrede år yngre Hauksbók, hvori sagaen om Sigurd hjort indgår som en del af Ragnarssona þátr, har forfatteren Hauk Erlendsson medtaget langt flere oplysninger om Sigurd hjort fra overleveringen end Snorri har valgt at gøre.⁶ I Heimskringla får Sigurd egentlig primært lov at komme med i kraft af sin død og sin datter. Ifølge Hauksbók har Sigurd været en internordisk berømt helt. Og drabet på Hildebrand med fæller, som skulle have bragt Sigurd prinsessen – Klak-Haralds datter – som løn, peger nærmest på området ved den danske grænse mod syd. I Hauksbók bliver Haki med tilnavnet Hadebersærk altid omtalt som konge, medens Snorri øjensynlig afskriver kongetitlen for hans vedkommende, men lader både Sigurd og Halvdan beholde deres. Den ydre ramme for fremstillingen i Heimskringla er Norges konger, og Halvdan den sorte kommer med heri som fader til den første enevoldskonge, trods sit kongedømmes begrænsning. I Heimskringla fremstilles Halvdan den sorte som en afholdt konge, der opretholdt lov og fred i sit rige. Tilfalder der ham så ikke automatisk helterollen, når vi hører om, at han befriede en bortrovet kvinde, og at gerningsmanden tilmed var en bersærk?

Som jeg skal komme nærmere ind på nedenfor, må befolkningen i Hadeland have opfattet Haki som en stor helt, dels fordi han fældede

kultisk redskab især i kvindehistorisk sammenhæng. Enkelte afsnit er jeg ikke helt enig i, hvilket jeg vil vende tilbage til i anden forbindelse.

⁶ *Hauksbók*, udg. v. Finnur Jónsson, 1892–96, s. 458–467.

Sigurd hjort, men især for sin heroiske død. Alt i alt må indtrykket af Halvdan den sorte i denne sammenhæng siges at være besynderligt. Han drager ikke selv afsted for at vinde "prinsessen", men sender i stedet en anden til at udføre hendes befrielse fra den „slemme“ bersærk. Hakis magt må imidlertid have været stor, når udsendingen behøvede en styrke på over hundrede mand til at befri Ragnhild. Og Háreks hele fremgangsmåde virker temmelig uheroisk. Han vælger nattens mulm og mørke til at drage fra Heidmørk til Hadeland. Trods sin store styrke undgår han at komme i kamp med Hakis mænd og vælger i stedet at betjene sig af list. Han vil uskadelliggøre Hakis huskarle (Hauksbók betegner dem som hird) ved at spærre de sovende mænd inde. Da Hárek har sikret sig Ragnhild og hendes broder samt kostbarhederne, lader han til slut de indespærrede mænd brænde inde, på et tidspunkt da han har gennemført sit forehavende og det ikke længere skulle synes nødvendigt. Men Haki ønsker ikke at overleve disse tildragelser. Han klæder sig på og følger gående efter Hárek og hans mænd, men stopper da han kommer ned til søen, som ifølge Hauksbók var Mjøsa.

Når man ikke lader sig påvirke af den sammenhæng – kongesagaen – hvori denne fortælling optræder hos Snorri, så må selve fortællingen gå tilbage til en ægte hadelandsk overlevering. Således bringes den forbløffende detalje, at Haki, da han fælder den store helt Sigurd hjort, af denne får hugget sin ene hånd af og får tre andre sår. Normalt ville man nøjes med at oplyse, at den pågældende havde fået store eller mange sår, og dette gælder også i materiale af langt mere nærhistorisk karakter end der er tale om her. Det mest konkrete i hele denne fortælling er imidlertid angivelsen af, at Hakis høj ligger ved bredden af Mjøsa (på Hadelandssiden). Haki fik således et ærefuldt minde af sine egne, da de rejste en høj til hans ære på det sted, hvor han udførte sin heltedåd. Hvorledes Sigurd hjort blev stedt til hvile melder fortællingen derimod intet om. Den lokale befolkning må givetvis have opfattet Halvdan den sortes fremfærd som fejg, ikke mindst da den var rettet mod deres egen Haki.

Ved sit ærefulde selvmord har Haki sikret sig en plads efter døden i krigerparadiset hos Odin. Haki kaster sig på sværdspidsen og lader den gennembore sig til døde. Spydets var rigtig nok Odins karakteristiske våben, og i sin dødsstund lader han sig selv mærke med spydodden

– et ritual som også guden Njord følger ved sin død.⁷ I begge tilfælde volder spydet ikke døden. Det samme kan siges at gælde om de mennesker, som ofredes til Odin, typisk ved hængning; de blev kun mærket med spydspidsen. I disse tilfælde, hvor der ikke er tale om selvforvoldt død, indgår spydspidsen rent symbolsk i dødsprocessen for at opfylde kravet om, at kun mænd bidt af våben får adgang til Valhal. En lignende situation møder vi, når oldinge som Harald hildetand og Starkad den gamle lader sig ombringe i kamp. Men formålet er i alle de nævnte tilfælde det samme som hos Haki. Det heroiske hos Hadernes bersærk er imidlertid, at han frivilligt skænker sit liv til guden. Med sin ærefulde død har Haki levet op til, hvad der sømmer sig for bersærker. Disse udgjorde ifølge de tidligste kilder et krigerkontingent hos Odindyrkende fyrster; men de var også en korporativ gruppe omkring en fælles Odinkult – den Odin som de kunne takke for, at de i kamp fik overmenneskelige kræfter og blev usårlige over for fjendens våben. Krigsguden Odin besad raseriets gave, som han også skænkede bersærkerne. I hverdagen gjorde de ikke brug heraf; men når det gjaldt, gik de den såkaldte bersærker gang.⁸

Islændingene har bevaret viden om den tid i Norden, som omkring udvandringen til Island allerede var fortid. I den litterære overlevering omtales beretninger fra folkevandringstid og tidlig vikingetid i fornaldarsagaerne. Disse er gennemgående blevet nedtegnet sent – først efter at kristendommen rigtig havde vundet indpas i sindene. Bersærkerne hørte netop til fornaldarsagaperioden. Trods kristendommens afstandtagen fra bersærkerne – ikke mindst deres lejlighedsvisе råhed – ses det af de tidlige kilder såsom skjaldedigte, Skjoldungesaga o.s.v., at bersærkerne havde en legitim social position, ikke mindst i kraft af tilknytning til samfundets top.⁹ I Island savnedes i det politiske og sociale liv enhver legitimering af en sådan korporation af personer med

⁷ Se *Heimskringla* I, a. udg., s. 22 f. – Sværdet var et fornemmere våben end spydet, og når fyrster (eksempelvis i *Grímnismál* og *Sigurdrífumál*) finder døden ved et Odinsritual, er det fortrinsvis ved hjælp af sværdet.

⁸ Se *Heimskringla* I, a. udg., s. 17. – I den ældre Edda omtales bersærker næsten ikke; de synes kildemæssigt især at høre den tidlige vikingetid til.

⁹ Inden for forskningen synes interessen i forbindelse med bersærkerne som fænomener navnlig at gælde årsagen til deres raseri. Jan de Vries har imidlertid koncentreret sin undersøgelse om deres samfundsmæssige funktion. Hans opfattelse af bersærkerne som religiøst betonedede krigergrupper og som medlemmer af et kultisk fællesskab er

tilknytning til en fyrste eller tilhørende et bestemt kultisk fællesskab. Her gik det socio-politiske miljø hånd i hånd med kirken, og da det næsten udelukkende har været sene islandske nedtegnelser, som har skildret bersærkerne for os i eftertiden, er dette gået hårdt ud over vurderingen af dem. I den islandske bevidsthed står bersærkerne uden for samfundet, og billedet af disse tegnes især af deres ydre karakteristika.¹⁰

I den islandske overlevering var Haki forudbestemt til at blive opfattet negativt som person. Tilnavnet Hadebersærk har i Hakis levetid sikkert været anerkendende; men denne betegnelse betyder samtidigt, at han var en varm tilhænger af Odin, i stærk modsætning til Halvdan den sorte, som var en ivrig dyrker af Frey. Haki har således i den litterære overlevering dels måttet lide under, at vi nærmest kun kender ham fra kongesagaen, og dels er den islandske overlevering af fornaldarsagenren hård mod bersærkerne.

I kapitel fem af Halvdan den sortes saga har kongens udsending Hárek tilnavnet gandr. Dette er en betegnelse for en tryllestav og er velkendt som instrument til magi, især i den førkristne tid.¹¹ Denne måde at opnå et ønsket resultat – i en slags pagt med det overnaturlige – blev kraftigt modarbejdet af kirken. Ofte nøjedes man dog med at give magien en kristen ikklædning. Elskovsmagien var den del af dette forbudte område, som kirken fik mindst held til at udrydde. Med sin seksualfrygt havde kirken her ikke let ved at erstatte det forhåndenværende med et alternativ. Elskovsmagien blev som regel udøvet med en stav, og det ses af de senmiddelalderlige kilder at denne skik stadig var udbredt. Det er derfor mere end sandsynligt, at man i Island har opfattet Háreks tilnavn som ensbetydende med, at han bedrev elskovsmagi over for Ragnhild, da han fik hende med sig til Halvdan den sorte, som begærede hende.

Som ovenfor omtalt var vogne næsten ukendte i Island. Og i Norge

overbevisende. Dog synes de Vries i nogen grad at overdrive den systematiske ordning eller organisering af de grupper som bersærkerne indgik i. (Jan de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, Bd. 1–2, 1956 og 1957, 2. udg.)

¹⁰ Herom henvises især til H. Kuhn, 'Kappar og berserker', *Skírnir* CXXII, 1948, s. 98–113. Jeg tager dog afstand fra parallellerne heri til romersk historie.

¹¹ Se Olav Bøs artikel om gandr i *KLNM* V, sp. 183 ff. – Om elskovsmagien se Anne Holtmarks artikel i *KLNM* VIII, sp. 444–447; og sammes artikel om *Skírnismál* i *KLNM* XV, sp. 570 ff.

skal de have været lidet benyttet til transport endnu en rum tid efter middelalderens afslutning. Vogne forudsattes anvendt i forbindelse med bryllup, og det var især fra brudens side, at en vogn blev taget i brug i denne anledning. Generelt ses af den middelalderlige litteratur, at vogne som befordringsmiddel først og fremmest opfattedes som beregnet for kvinder, gamle og syge. Hele middelalderen igennem beholdt i Norden vognen sin specielle funktion som brudevogn, og i kilderne findes omtalt meget fornemme sådanne vogne.¹² Når islændingene skulle danne sig en opfattelse af, hvad der lå i fortællingen om Ragnhilds færd i en prægtig vogn for at mødes med Halvdan den sorte, måtte de nødvendigvis mene, at der her var tale om hendes brudefærd.

3. HERTUG GUTTORM AF VIKEN OG BORGARSLÆGTENS OVERLEVERING

I *Heimskringla* er kun afslutningen af den lange saga om Sigurd hjort kommet med, nemlig de omstændigheder hvorunder Sigurd endte sine dage, samt hans to børns skæbne umiddelbart efter faderens død. Om datteren hedder det, at hun var „á tvítugs aldri“, medens sønnen var „á ungmennisaldri“. Der er i beretningen en forbavsende skæv rollefordeling mellem de to søskende, Ragnhild og Guttorm. Søsteren er så ubestridt hovedpersonen, og broderen har overhovedet ingen anden funktion i sagaen end at være hendes broder. Hun bliver betegnet som „sköruligst“ blandt kvinder, han derimod får ingen adjektiver med på vej.¹³ Ialt omtales Guttorm fire gange i Halvdan den sortes saga: Ved introduktionen af de to nogenlunde jævnaldrende søskende nævnes hun først; to andre gange omtales han som „hendes broder Guttorm“, og den fjerde gang han nævnes er det slet og ret som „hendes broder“. Guttorm skulle ifølge aldersbetegnelsen være omkring 14-18 år gammel og således være våbenfør; han kunne aflægge ed og var et juridisk væsen i social sammenhæng.

Guttorms optræden i sagaen virker kraftsløs og ufatteligt uheroisk i

¹² Se herom Gösta Bergs og Jakob Benediktssons artikler i *KLNM* XIX, sp. 430-436.

¹³ Om epithet „sköruligr“ henvises til Anne Heinrichs, 'Annat er vårt eðli: The type of the prepatriarchal woman in Old Norse literature', *The Viking Collection* (Studies in Northern Civilization), Vol. 3, 1986, s. 110-140.

sammenligning med faderen, om hvem vi får at vide, at han som tolv-årig „í einvígi“ dræbte en berygtet bersærk og dennes tolv fæller. Men sønnen Guttorm viser intet tegn på forsvarsvilje over for faderens banemand, Haki Hadelandsbersærk, da denne røver gårdens kostbarheder og bortfører de to søskende. Allerklarest kommer Guttorms manglende handlekraft dog til udtryk i forbindelse med befrielsen fra Hakis gård. Kong Halvdans udsending med hundrede mand sætter Guttorm op i vognen hos søsteren som om han var et kvindfolk og ikke kunne deltage i processionen over isen. Da Halvdan på lang afstand ser, at hans folk fører vognen med sig, lader han straks byde til bryllupsfest. Ifølge fortællingen skulle sønnen og datteren af en konge i Ringerike væreigestillede med Halvdan den sorte. Kong Sigurds arvtager, Guttorm behøver tilsyneladende ikke at give sin tilslutning til giftermålet; også her synes han sat uden for spillet.¹⁴

Fra i kapitel fem af Halvdan den sortes saga at have optrådt som en medgørlig og ubetydelig broder forvandles Guttorm, søn af Sigurd hjort senere i *Heimskringla* til en stor hærfører og en visionær politiker. De to roller, Guttorm spiller som henholdsvis Ragnhilds broder og onkel til Harald hårfager, er i den grad stik modsatte, at man må spørge sig om der her virkelig kan være tale om én og samme mand. – Vi møder i *Heimskringla* Guttorm Sigurdsson for anden gang i begyndelsen af Harald hårfagers historie. Guttorms søstersøn er ti vintre gammel og har lige mistet sin fader, Halvdan den sorte, som havde et rige i Opland. Nu optræder Guttorm ikke blot som sin unge frændes medhjælper ved rigsstyret, men synes tillige at have været drivkraften bag tanken om at forene det atlantiske Norge med landets øvrige dele. I forbindelse hermed deltager Guttorm i de fleste kampe som øverste hærfører eller hertug. Efter rigssamlingens gennemførelse opretholder han regeringsmyndigheden over Viken og det gamle Ynglingerige under kong Haralds hyppige ophold i landets nordlige egne.¹⁵

Det er af særlig interesse at se hvad der berettes om Guttorm Sigurdsson i Haralds påttr. Denne kilde har især selvstændig kildeværdi vedrørende østnorske forhold og er i sin oprindelige form blevet benyttet af Snorri i *Heimskringla*; men i dag kendes den kun som en del af *Flateyjarbók*. Af den udformning, Haralds påttr har heri, ses at den

¹⁴ *Heimskringla* I, a. udg., s. 88 f.

¹⁵ *Heimskringla* I, a. udg., s. 94 f., 97, 114, 120, 129 f.

er blevet interpoleret med stof fra kongesagaerne, især fra Heimskringla.¹⁶ I Haralds þáttr omtales Guttorm, søn af Sigurd hjort ganske kort, og der bringes ingen selvstændige oplysninger om denne østnorske stormand. Det meddeles i Þáttr bl.a., at ved rigssamlingens påbegyndelse var Harald hårfager ti vintre gammel, medens hans morbroder Guttorm var seksten vintre gammel, altså kun seks års aldersforskel mellem onkel og nevø.¹⁷ Denne angivelse af Guttorms alder viser kompilatorens ukritiske brug af Heimskringla.

Egils saga er den kilde som alt i alt giver eftertiden de fleste oplysninger om hertug Guttorm af Viken.¹⁸ Mange af disse oplysninger optræder tillige i Heimskringla, således oplysningen om, at hertug Guttorm døde en naturlig død, „sótt dauðr“. Og ifølge Egils saga såvel som Heimskringla indtraf hans død i Tønsberg, hvor Guttorm havde haft sit „regeringssæde“. Denne viden kan Snorri meget muligt have skaffet sig under sit vinterophold i Tønsberg 1218–19.¹⁹ Guttorm som søn af Sigurd hjort fra Ringerike kendes overhovedet kun fra islandske kilder. Som hertug kendes Guttorm foruden fra Egils saga og Heimskringla tillige fra en lokal overlevering i Hadeland.²⁰ Den mægtige østnorske stormand Guttorm er en historisk person, og der haves oplysninger i de islandske kilder som synes at knytte ham til Ynglingeslægten snarere end en stormandsslægt i Opland.

Som allerede omtalt kendes hertug Guttorm især fra Egils saga og Heimskringla, og af disse fremgår, at han spillede en vigtig rolle i Harald hårfagers tidlige kongedømme; men han har især bevaret en plads i eftertiden fordi en af Islands mægtige slægter forbandt en stor begivenhed med hans sønner. I Egils saga omtales Halvdan den sortes giftermål ikke; men det oplyses i sagaen i forbindelse med skildringen

¹⁶ *Flateyjarbók* II, udg. v. Sigurður Nordal, 1945, s. 47–53. – Om Haralds þáttr se endvidere Ólafía Einarsdóttir, 'Harald Dovrefostre af Sogn', (Norsk) *Historisk Tidsskrift* 1971, s. 131–166; Jónas Kristjánsson, 'Egilssaga og konungasögur', i *Sjóttú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni*, 1977, s. 449–472. Se også Bjarni Einarsson i forordet til *Íslenzk fornrit XXIX*, 1985, s. cxxvii.

¹⁷ *Flateyjarbók* II, a. udg., s. 53.

¹⁸ *Egils saga* (Íslenzk fornrit II, 1933), udg. v. Sigurður Nordal, s. 66 f., 69.

¹⁹ *Heimskringla* I, a. udg., s. 130. – Brodersønnen Sturla Þórðarson fortæller om Snorris ophold i Tønsberg som gæst hos kong Hákon og Skule jarl (*Sturlunga saga* I, udg. v. Jón Jóhannesson, 1946, s. 271 f.; *Hákonar saga Hákonarsonar*, udg. v. Anne Holtmark, 1964, s. 56 f.).

²⁰ *Fagrskinna* (Íslenzk fornrit XXIX, 1985), udg. v. Bjarni Einarsson, s. 365–370.

af Skallagríms hævnakt, at Guttorm var Harald hårfagers morbroder og fosterfader, samt at han var søn af Sigurd hjort, konge i Ringerike. Guttorm tildeles i Egils saga en meget betydningsfuld rolle gennem Harald hårfagers første regeringstid, idet han blandt andet siges at have deltaget i alle de slag som kong Harald udkæmpede under landets erobring og således var kongens vigtigste medhjælper ved gennemførelsen af rigssamlingen. Og efter dennes fuldbyrdelse belønnede kong Harald da også Guttorm med Vestfold, Østager og Ringerike tillige med alt det land som Halvdan den sorte havde rådet over. Således overdrog Harald hårfager ifølge Egils saga hele sin fædrene arv på Østlandet til Guttorm foruden dennes eget arverige efter Sigurd hjort, Ringerike; og derved blev Guttorm kong Haralds hovedmand i Østnorge.

Egils sagas første del udspilles i Norge, og heri fortælles om Egils farfader og dennes to sønner, Þórólfr og Skallagrímr. Ifølge sagaen deltog Þórólfr i Harald hårfagers erobring af Norge som hirdmand hos kongen. Der opstod imidlertid fjendskab imellem dem, og kongen lod Þórólfr dræbe. Kong Harald ville ikke bøde for drabet, og Egils fader, Skallagrímr, valgte at forlade Norge. Han agtede imidlertid på lejlighed til at hævne drabet på broderen, og den bød sig netop som Skallagrímr med følge lå sejlklar ved den norske kyst for at begive sig til Island. Der berettes i Egils saga udførligt om Skallagríms møde med et af kong Haralds skibe, som medbragte den nylig afdøde hertug Guttorms to sønner, Sigurd og Ragnar. Skibet var på vej fra Viken til kong Harald i Trondheim og førtes af to af kongens mest betroede hirdmænd. I sagaens kapitler 26 og 27 skildres i dramatiske vendinger hvorledes Skallagrímr og hans folk gik til angreb på kongeskibet, og under den frygtelige massakre på dette omkom ifølge sagaen begge kong Haralds unge slægtninge.²¹

²¹ *Egils saga*, a. udg., s. 66-71. — Egils sagas forfatter ved meget god besked om brødrene Hallvard og Sigtryg, hvis død Skallagrímr forvoldte. De stammede fra Viken; deres mødrene slægt var fra Vestfold, og herigennem var de i slægt med kong Harald. Deres fader stammede fra områderne omkring Götaelven og havde sit gods på Hising. Ydermere kan Egils saga oplyse, at de var fire brødre i alt, og at de to yngste, hvis navne nævnes, overtog faderens gods, medens Hallvard og Sigtryg spillede en vigtig rolle i kong Haralds efterretningstvæsen og fungerede som kongens „gestir“. Beretningen om disse brødre må stamme fra Skallagríms efterkommeres slægtshistoriske overlevering og have sin baggrund i den omstændighed, at Hallvard og Sigtryg havde gjort tjene-

I kapitel 27 af Egils saga anføres en strofe som tilskrives Skallagrímr og hvori det hedder, at hersens hævn mod kongen nu var fuldbyrdet; ulv og ørn betræder *Ynglings børn*; Hallvards sønderhuggede krop flyver ud i havet; den grå ørn slider i Snarfars sår. – Dette vers i Egils saga har muligvis dannet kernen i den lange beretning om hvorledes Skallagrímr hævnedede drabet på sin broder Þórólfr og derefter stak til søs mod Island. Nogle forskere mener dog, at verset – som er formet i runhendt meter – næppe er gjort af Skallagrímr selv, men må tilskrives et noget senere stadium i overleveringen. Medens Finnur Jónsson anså denne strofe for ægte, mener eksempelvis Bjarni Einarsson, at den er blevet til senere end tidspunktet for de tildragelser som strofen ifølge overleveringen henviser til. Interessant er Hallvard Lies tanke om, at verset måske er gjort af Egill, idet denne har gjort det ældste kendte digt i runhendt meter, Höfuðlausn. Men hvem strofen end skyldes, er det afgørende at den ikke er en interpolation i den færdige, skrevne saga, og således ikke er kildemæssigt sekundær i forhold til prosateksten.²²

I den omtalte strofe betegnes de to drenge som Ynglings børn, hvilket er i klar modstrid med sagaens oplysninger om deres fader Guttorm, der siges at være Harald hårfagers morbroder, og således ikke tilhørte Ynglingeslægten, kong Haralds fædrene slægt. Til denne modstrid mellem strofen og prosateksten på dette punkt har Sigurður Nordal bemærket, at Guttormsønnerne rigtignok var af kongelig byrd uden dog at være af Ynglingeslægten.²³ I lighed med Sigurður Nordal har da også flere andre forskere antaget, at benævnelsen Yngling i strofen ikke henviste til Ynglingeslægten, men blot skulle referere til kongelig byrd i al almindelighed.

I sine to værker Eddaen og Heimskringla, begge fra første halvdel af 13. årh., gør Snorri rede for oprindelsen til og brugen af betegnelsen Yngling i digt og prosa. I kapitel 10 af Ynglinga saga anfører han nær-

ste hos Harald hårfager ved nogenlunde samme tid som Þórólfr Kveldúlfsson. Se Sigurður Nordal, *Egils saga*, a. udg., s. 43, note 1.

²² *Den norsk-islandske Skjaldedigtning* I:A, 1911, udg. v. Finnur Jónsson, s. 30; Bjarni Einarsson, *Litterære forudsætninger for Egils saga*, 1975, s. 15 ff. Se Hallvard Lies artikel under Runhent i *KLNM* XIV, sp. 479. – I sin artikel 'Höfuðlausnarhjal' har Jón Helgason på interessant måde redegjort for, hvorledes Egill Skallagrímssons digt Höfuðlausn oprindeligt ikke har tilhørt selve Egils saga, men at digtet først senere er blevet interpoleret i to af håndskrifterne til denne saga (*Einarsbók*, 1969, s. 159).

²³ *Egils saga*, a. udg., s. 70 med fodnoter.

mere om Ynglingeslægten, at guden Frey også havde navnet Yngvi, og at Ynglingar sidenhen blev benævnelse på Freys efterkommere.²⁴

Sveinbjörn Egilsson fremholdt allerede for over hundrede år siden at Yngling i singularis betød fyrste i al almindelighed, medens ordet i pluralis henviste til den kongelige Ynglingefamilie. Det er sikkert denne skelnen som siden har bidt sig fast som en kendsgerning inden for forskningen, ikke mindst under indtryk af Sveinbjörn Egilssons store autoritet.²⁵

Ordet Yngling optræder fire gange i singularis i den tidlige skjaldedigtning, nemlig i Þorbjörns Hrafnsmál, i Egils sagas vers 2, i Arinbjarnarkviða samt i Óttars Höfuðlausn. Det sidstnævnte digts tilblivelse kan nøje tidsfæstes til først i 1020'erne.²⁶ Næste gang vi møder betegnelsen Yngling er i Sturla Þórðarsons digt Hákonarkviða fra 1260'erne, hvori både kong Hákon og Skuli jarl omtales som Yngling.²⁷ Ingen af disse i alt seks eksempler på forekomsten af Yngling i skjaldedigtningen kan med rimelighed siges at harmonere med op-

²⁴ *Snorra-Edda*, udg. v. Guðni Jónsson, 1949, s. 235–238; *Heimskringla* I, a. udg., s. 24. – I Skáldskaparmál opregner Snorri talrige kendte fyrsteslægter, og til sidst anfører han fire særlig fornemme kongeaetter: Ynglingar, Skjöldungar, Völsungar og Skilfingar. For hver af disse nævner Snorri den stamfader som gav slægten navn, herunder Yngvi for Ynglingeslægten; og senere i samme kapitel oplyser Snorri, at Yngvi også var et „heiti“ for konge.

²⁵ *Lexicon Poeticum* fra 1860, s. 901. Medens Sveinbjörn Egilsson ikke anfører eksempler på forekomsten af ordet Ynglingr inden for kilderne, har Finnur Jónsson i sin genudgivelse af Sveinbjörn Egilssons værk fra 1931 tilføjet vers 16 af Hyndluljóð som eksempel på pluralisformen; men dette eksempel er ikke holdbart. Strofen må opfattes som svar på forskellige spørgsmål fremsat i digtets strofe 11 (*Flateyjarbók* I, a. udg., s. 12). Heri spørges der: Hvat er Skioldunga, hvuat er Skilfinga, hvuat er Auðlinga, hvuat er Ylfinga . . .“. Men i svarene i vers 16 er Ylfingar blevet erstattet med Ynglingar. Spørgestrofen må kildemæssigt have prioritet fremfor svarstrofen, og dertil kommer, at Ylfingeslægten findes omtalt langt hyppigere i den norrøne digtning end Ynglingarne, der kun optræder yderst sjældent.

²⁶ *Den norsk-islandske Skjaldedigtning* I:A, a. udg., s. 25, 30, 44, 296. Om Óttar svartis ophold hos Olaf Haraldsson se *Heimskringla* II, a. udg., s. 191.

²⁷ *Den norsk-islandske Skjaldedigtning* II:B, a. udg., s. 118–126. I digtets indledende strofe bliver den ganske unge kong Hákon benævnt Ynglings barn; og i strofe 12, som omhandler hertug Skules fald, betegnes denne som Yngling. Både Hákon og Skule kunne føre sin slægt tilbage til Harald hárfager via Sigurd Syr, den førstnævnte via Sigurds søn, Harald hårderåde, den anden gennem to kvindeled fra Sigurd selv. Da Sturla i 1260'erne efter både Skules og Hákons død genoptog den urgamle benævnelse Yngling for medlemmer af den regerende kongeslægt i Norge, var han måske influeret af sin far-

fattelsen af ordet som henvisende til fyrste i almindelighed; der er stedse tale om et medlem af Ynglinge-slægten.

Hvis man vil gøre gældende, at omtalen af de to drenge som Ynglings børn i strofe 2 i Egils saga ikke skal opfattes bogstaveligt som henvisende til Ynglingeslægten, så ville dette, såvidt jeg har kunnet se af det tidligste kildemateriale, være den eneste gang denne betegnelse benyttes om andre end mandlige medlemmer af Harald hårfagers slægt. Af særlig interesse er de to førstnævnte eksempler på benævnelsen Yngling, idet Hrafnsmál afspejler brugen af dette ord i Norge i anden halvdel af 9. årh., medens Egils anvendelse af ordet henviser til Island og Norge midt i 10. årh. Af de tidligere nævnte digte, hvori betegnelsen Yngling forekommer, er to udprægede lovdigte bestemte for den pågældende fyrstes hird, hvorimod Arinbjarnarkviðas ophavssituation er helt anderledes. Arinbjörn var morbroder til Egils hustru og var Egils bedste ven. Ude i Island gør Egill et digt om vennen og takker ham for et livslangt, varmt venskab. I digtets tredje strofe fortæller Egill, at han for lang tid siden havde pådraget sig den mægtige konges vrede, „Ynglings burr“. Det er åbenbart, at denne tilføjelse Ynglings søn ikke har skullet betegne fyrstesøn i almindelighed, men har tjent som specifikation af den fornemme afstamning. Og af sammenhængen træder det frem, at der her kun kan refereres til Erik blodøkse, søn af Harald hårfager. – Egils brug af ordet Yngling i et digt over en af Borgarslægtens egne slægtninge må have influeret på, hvorledes man i slægtsoverleveringen opfattede denne betegnelse i eftertiden.

Også af Óttar svartis digt Höfuðlausn ses, at benævnelsen Yngling i Norge henviste specifikt til Harald hårfagers æt. Digtet er gjort for at stemme den vrede konge mildt over for skjalden. I digtet Höfuðlausn gennemgår Óttar de berømmeligste begivenheder i Olaf Haraldssons liv. Ved omtalen af kongens ankomst til Norge siger skjalden, at Olaf, Haralds ætling, landede i det mellemste Norge; og ved afslutningen af den egentlige beretning i strofe 19 sørger skjalden for i versets sidste linje at betegne kong Olaf som Yngling.²⁸ Endnu i begyndelsen af 11.

broder Snorris forskning. (Se H. Kohts to artikler om henholdsvis Håkon og Skule i *Norsk biografisk leksikon* V, s. 163–169 og XIV, s. 24–27.)

²⁸ Det er netop denne strofe som Snorri medtager i *Skáldskaparmál* som eksempel på Yngling (*Snorra-Edda*, a. udg., s. 238), og det fremgår her udtrykkeligt, at denne betegnelse er betinget af den genealogiske forbindelse til Harald hårfager.

årh. opfattede man således i Norge Ynglingerne som Harald hårfagers slægt, ganske på linje med hvad Ari anførte i *Íslendingabók* godt hundrede år senere.

Af de anførte eksempler på forekomsten af betegnelsen Yngling inden for den tidlige norsk-islandske skjaldedigtning ses det, at denne benævnelse både var sjælden og særdeles eksklusiv, i skarp modsætning til den hyppige brug af betegnelsen Skjoldunge(r), henvisende med større eller mindre ret til den berømte gamle danske kongeslægt. Det er måske ikke så underligt, at henvisningen til Norges egen overkongeslægt blev nok så strengt forbeholdt selve slægten inden for landets egne grænser. Hertil kommer, at når det gjaldt islændingene, var Ragnar lodbrog og dermed Skjoldungerne rigt repræsenterede gennem efterkommere blandt udvandrerne, hvorimod Breiðfirðingarne ifølge Ari havde eneret i Island på at tilhøre Ynglingeslægten.²⁹

Som ovenfor påpeget er hyldestdigtet om den norske herse Arinbjörn blevet til i et neutralt miljø i en meget personlig anledning for skjalden. Egill omtaler i digtet sin værste fjende Erik blodøkse som den mægtige konge, Ynglings søn. Hvis disse sidste ord blot skulle betyde fyrstesøn i al almindelighed, ville konstellationen alene af stilistiske grunde virke som et antiklimaks. Strofe 2 i Egils saga må være blevet til inden for slægtsoverleveringens snævre rammer, og vi har derfor efter alt at dømme i dette vers at gøre med et meget tidligt udtryk for selve slægtsoverleveringen, hvorimod meget af hvad der i sagaens prosaetekst fortælles i forbindelse med disse begivenheder tilhører et senere stadium i overleveringen, efter at man blandt andet havde indkorporeret elementer af sagaen om Sigurd hjort.

Hvis vi i dag skal gøre os håb om at nå til en tolkning af ordet Yngling i strofe 2 i Egils saga, som harmonerer med brugen af dette ord inden for Borgarslægtens traditionsmateriale, må den ovenfor omtalte anvendelse af ordet i Arinbjarnarkviða blive udslagsgivende. Tolkningen af ordet Yngling i den omhandlede strofe i Egils saga som betegnende fyrste i al almindelighed må således siges at være en nødløsning fremsat med det formål at skabe harmoni mellem digt og prosa – og det uanset spørgsmålet om hvornår verset er blevet til. Og ved denne ad hoc tolkning af Yngling bliver sagaen indirekte givet rang af primær kilde i forhold til strofen.

²⁹ Se Aris *Íslendingabók* (Íslenzk fornrit I, 1, udg. v. Jakob Benediktsson, 1968, s. 27 f. med fodnoter).

4. GUTTORMS SØNNER
OG HARALD HÅRFAGERS BRÆDRUNGAR I LANDNÁMA

I det foregående kapitel blev det fremhævet, at der består en modsigelse mellem indholdet af strofe 2 i Egils saga og prosateksten. I Landnáma haves imidlertid en oplysning som støtter rigtigheden af strofens udsagn, men uden at denne gengives. Guttorms to sønner betegnes i Landnáma som brædrungar til Harald hárfager samtidig med at drengenes fader Guttorm betegnes som søn af Sigurd hjort. Ifølge Landnáma består slægtsforbindelsen mellem kong Harald og Guttorm i, at sidstnævnte var kongens farbroder, og altså ikke hans morbroder. Jeg vil nedenfor se nærmere på, hvorledes denne oplysning i Landnáma forholder sig til de nukendte varianter af dette værk. I de varianter eller redaktioner – Sturlubók, Skarðsárbók og Þórðarbók – hvori der fortælles om Skallagríms hævnakt betegnes sønnerne af Guttorm Sigurdsson samstemmende som Harald hárfagers brædrungar, altså farbroders sønner. Dette sker uden nogen indledning og uden at oplyse hvem Sigurd hjort var; han må således anses for at have været en almindeligt kendt skikkelse.

Landnámabóks tilblivelseshistorie menes at strække sig over to hundrede år fra begyndelsen af 12. årh. til ind i 14. årh.; og hertil kommer to blandingsredaktioner, Skarðsárbók og Þórðarbók fra 17. årh. Overleveringsforholdene for denne vigtige kilde bliver yderligere komplicerede når påvirkninger fra slægtssagaerne tages i betragtning, og når det betænkes at forfatterne af disse ikke sjældent på deres side har benyttet de ældste, ikke bevarede redaktioner af Landnáma.³⁰ Den tidligste Landnámaredaktion som haves bevaret i sin helhed er den som Sturla Þórðarson skrev, antagelig kort efter midten af 13. årh. Det træder frem, at Egils saga har tjent ham som kilde, og Björn M. Ólsen og Jón Jóhannesson er enige om Sturlubóks afhængighed af denne saga.³¹ Det er derfor bemærkelsesværdigt, at Sturla – som var bekendt med

³⁰ I det følgende henvises til jubilæumsudgaven af de forskellige Landnámaredaktioner ved Jakob Benediktsson, 1974. På dette sted henvises til indledningen heri og til indledningen til Jakob Benediktssons udgave af *Landnámabók* (Íslenzk fornrit I), 1968.

³¹ Se Björn M. Ólsen, 'Landnáma og Egils saga', *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1904, s. 167–247; og vedrørende kilderne til Sturlubók se Jón Jóhannesson, *Gerðir Landnámabókar*, 1941, s. 67–131.

såvel Heimskringla som Egils saga – har ændret begge disse værkers udsagn, når det gælder Harald hårfagers slægtsmæssige forbindelse med hertug Guttorm. Den mest nærliggende forklaring herpå synes mig at være, at Sturla må have haft en tredje kilde, hvori det må have været anført, at Guttorms to sønner var brødrungar til kong Harald, i modstrid med Egils saga og Heimskringla, hvori hertug Guttorm omtales som kongens morbroder. Den kilde, som således synes at have foranlediget ændringen vedrørende slægtskabet mellem Guttorm og kong Harald, må have været meget betydningsfuld i Sturlas øjne. I det følgende vil jeg kort gennemgå beretningen om Skallagríms udvandring til Island i Sturlubók, Skarðsárabók og Þórðarbók; beretningen herom forefindes ikke i Hauksbók.

Skarðsárabók lægger Hauksbók og Sturlubók til grund for sin fremstilling. Når en beretning eller blot en enkeltstående oplysning kun optræder i Sturlubók, plejer Skarðsárabóks kompilator at tilkendegive i marginen, at det pågældende er hentet i Landnáma, d.v.s. i Sturlubók.³² I den fotostatiske gengivelse af Landnámabøgerne fra 1974 ses, at ved begyndelsen af beretningen om Kveldúlfr og Skallagrímr i Skarðsárabók har forfatteren tilføjet: „Þetta eptir Landnámu“. Nu kender vi begge Skarðsárabóks forlæg, og notatet stemmer godt overens med, at tilsvarende afsnit haves i Sturlubók, men ikke i Hauksbók.³³

Den lidt senere blandingsredaktion Þórðarbók har benyttet Skarðsárabók og tillige en anden, nutabt Landnámabók.³⁴ Hvilken den sidste har været hersker der ikke fuld enighed om blandt forskerne. I det følgende vil jeg betegne denne nutabte Landnáma som X. Den har haft visse ligheder med en Landnáma redaktion fra omkring 1300, kaldet Melabók fordi interessen i så høj grad samler sig om genealogier for høvdingeslægten „Melamænd“.³⁵ Den haves dog kun bevaret i to brudstykker, hvoraf det kan ses at den har været temmelig kortfattet og at selve slægtsrækkerne – især for udvandrerne efterkommere – har en overvægt i fremstillingen. I sin plan afviger Melabók grundlæggende

³² Se Jakob Benediktssons indledning til *Skarðsárabók*, udg. 1958.

³³ *Landnámabók*, a. udg., s. 374, jvf. også s. 168, 208 f. (Hauksbók).

³⁴ Se Finnur Jónssons indledning til sin udgave af *Melabók*, 1921. Se også Jón Jóhannesson, a.a., s. 19–36.

³⁵ Jakob Benediktsson, *Landnámabók* I, 1, s. LXXXII–XCI. Se *Landnámabók*, a. udg., s. 349–358.

fra Sturlubók, Hauksbók og Skarðsárbók, idet det er sydlændingefjerdningen østfra, der tages som udgangspunkt for beretningen.³⁶ I de tre andre redaktioner er det det kronologiske aspekt som markerer begyndelsen af fortællingen, der nemlig omhandler det tidligste landnam og dets bebygger, Ingólfr Arnarson, således at den lange opregning af hele landets nybyggere tager sin begyndelse midt i sydlændingefjerdningen og afsluttes med dennes østlige del.³⁷

Pórðarbók har samme grundplan som Melabók, og disse to redaktioner går sikkert tilbage til et lignende forlæg, men hvilket? – Fra Hauksbók er vi bekendt med endnu en Landnáma redaktion, Styrmisbók, hvorom Haukr Erlendsson i epilogen til sit værk oplyser, at den meget lignede hans andet forlæg, Sturlubók.³⁸ Med stor skarpsindighed har Jón Jóhannesson argumenteret for, at Pórðarbóks ukendte forlæg må have været Melabók, som på sin side havde benyttet Styrmisbók, hvis forfatter – lovsigemanden og den senere abbed Styrmir – døde i 1245.³⁹ Jón Jóhannessons fiksering af tilblivelsen af Styrmisbók til Guðmundr Arasons bispetid virker noget anstrengt, og den betydning Islands oprindelige fjerdingsinddeling har haft for netop denne redaktion af Landnáma er næppe forenelig med et forfattetelsestidspunkt så sent som efter 1200.⁴⁰ Sveinbjörn Rafnsson har derimod argumenteret for en meget tidlig tilblivelse af en oprindelig Landnáma, helt tilbage til begyndelsen af 12. årh., og det er snarere denne version som Pórðarbók gennem Landnáma X må anses for at afspejle.⁴¹

Pórðarbóks forlæg må efter min opfattelse have været dels Landnáma X og dels Skarðsárbók. Forfatteren var nøjagtig i sine angivelser af indbyrdes afvigelser mellem de enkelte versioner og af tilføjelser el-

³⁶ Se Björn M. Ólsen, 'Landnámas oprindelige Disposition', *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1920, s. 283–300.

³⁷ *Landnámabók*, a. udg., s. 8 ff. og 151 for Sturlubóks vedkommende. Det forholder sig tilsvarende i de øvrige redaktioner. Se også Sveinbjörn Rafnsson, *Studier i Landnámabók*, 1974, s. 68–84.

³⁸ *Landnámabók*, a. udg., s. 345.

³⁹ Jón Jóhannesson, a. a., s. 137–174. Se endvidere Jakob Benediktsson, *Landnáma-bók I*, 1, s. XCVI–CVI.

⁴⁰ Som fakultetsopponent ved Sveinbjörn Rafnssons disputats (Lunds universitet) gav jeg udtryk for lignende synspunkter.

⁴¹ Se Sveinbjörn Rafnsson, a. a., s. 87–123.

ler særoplysninger i disse. Þórðarbóks kompilator benytter den fremgangsmåde, at han når det gælder specielle oplysninger fra Landnáma X skriver „Landnáma“ i marginen, medens han ved tilsvarende materiale hentet fra Skarðsárþók skriver enten „önnur bók“ eller mere specifikt Hauksbók i marginen.⁴² I lys af den ovenfor skildrede fremgangsmåde hos kompilatorerne af såvel Skarðsárþók som Þórðarbók til angivelse af deres forlægs afvigende tekster vil jeg se nærmere på afsnittet hvori Guttormssønnerne og Harald hårfager betegnes som „bræðrungar“.

Som ovenfor omtalt optræder beretningen om Borgarslægtens norske forhistorie inden udvandringen allerede i Sturlubók, og samme afsnit er sidenhen optaget i Skarðsárþók, hvorom kompilator i overensstemmelse med sin praksis noterer i marginen ved afsnittets begyndelse, at dette er efter Landnáma, altså Sturlubók. Da Þórðarbók derefter medtager det omtalte afsnit, bliver notitsen i marginen sløftet og ikke erstattet med „önnur bók“ eller eventuelt „önnur Landnáma“.⁴³ Denne fremgangsmåde hos Þórðarbóks redaktør kan kun tolkes derhen, at det pågældende afsnit tillige har optrådt i Landnáma X. Det har derfor været et lignende Landnámaforlæg som har været benyttet af Sturla, da han i modsætning til Egils saga og Heimskringla opretholdt betegnelsen af Guttormssønnerne som sønner af Harald hårfagers farbroder og ikke af hans morbroder. Til sammenligning kan det nævnes, at der netop i dette afsnit haves endnu et eksempel på, at Sturla følger sit Landnáma forlæg i klar modstrid med Egils saga. Ifølge Landnáma lod kongen sin hirdmand Þórólfr dræbe, medens det i Egils saga hedder, at Þórólfr fandt døden for kongens egen hånd.⁴⁴

Björn M. Ólsen og noget senere Sigurður Nordal gjorde sig til talsmænd for, at Egils saga – i lighed med flere andre slægtssagaer – havde gjort brug af en ældre Landnáma;⁴⁵ og Jón Jóhannesson anså som nævnt denne for at være Styrmisbók igennem Melabók. For ikke så længe siden har Bjarni Einarsson i sit værk om de litterære forudsætninger for Egils saga fremhævet forfatterens brug af en Landnáma,

⁴² Se Jakob Benediktsson i indledningen til *Landnámabók*, a. udg., s. XCI ff.

⁴³ *Landnáma*, a. udg., s. 582 f.

⁴⁴ *Egils saga*, a. udg., s. 53 f.

⁴⁵ Se Björn M. Ólsen i *Aarbøger* 1904, a. a., s. 182–195, og Sigurður Nordal i indledningen til *Egils saga*, a. udg., s. XXXI–XXXVI.

der synes at have lignet Þórðarbóks Landnáma X meget og også Sturlubóks tilsvarende afsnit om Borgarslægtens norske forhistorie.⁴⁶ Begge steder fortælles om Skallagríms landnam på Vestlandet og Ketill hængs landnam på Sydlandet.⁴⁷ Bjarni Einarsson har i detaljer gennemgået afvigelserne mellem teksterne i Egils saga, Sturlubók og Þórðarbók. Jeg anser min påpegelse af den slægtsmæssige forbindelse mellem Harald hårfager og Guttormssønnerne i Landnámabøgerne for at falde ind under den gruppe oplysninger for hvilke Sturla Þórðarson har vraget Egils saga til fordel for sit Landnáma forlæg. Jeg kan fuldt ud tilslutte mig de ovennævnte forskeres opfattelse om, at den slægts-historiske tradition om Skallagríms udvandring og landnam var blevet gjort til genstand for nedtegnelse allerede inden en strålende forfatter skrev sin saga om skjalden Egill.

Hele traditionskomplekset om Þórólfs stridigheder med den norske konge samt omstændighederne omkring hans fald – herunder brødrene Hallvard harðfari (hraðfari) og Sigtrygg snarfari medvirken hertil – må have været velkendt i Island. Disse tildragelser omtales ikke blot i forbindelse med Skallagrímr, men også med Ketill hængr. Þórólfr blev grundigt hævnnet. Først brændte Ketill, søn af Naumadalajarlen, Hildiríðarsønnerne inde; det var disses bagvaskelse som havde givet ophav til fjendskabet mellem kong Harald og hans hirdmand.⁴⁸ I Landnámás beretning om Ketill hængr omtales Hallvards og Sigtryggs deltagelse i overfaldet på Þórólfs gård. Det er i Ketils landnamsberetning vi får forklaringen på det som fortælles i afsnittet om Skallagrímr, hvorefter drabet på brødrene umiddelbart inden sejladsen til Island var led i en storstilet hævn over broderen.

Den fremstilling af Þórólfr Kveldúlfssons fald og den dobbelte hævn herover, som vi møder i såvel Sturlubók som Þórðarbók, må være hentet i disses fælles forlæg, Landnáma X, og må anses for at repræsentere en overlevering herom både hos Ketill hængs og Skallagríms efterkommere stammende fra et betydeligt ældre stadium end den fremstilling som forfatteren af Egils saga giver i første halvdel af 13.

⁴⁶ Bjarni Einarsson, a. a., s. 43–92.

⁴⁷ *Landnámabók*, a. udg., s. 582 f. og 569.

⁴⁸ *Landnámabók*, a. udg., s. 131 og 569. I dette afsnit haves endnu et eksempel på, at Sturla afviger fra Egils saga og i stedet følger sit Landnáma forlæg. Det oplyses i saganen, at Ketill hængr fældede Hildiríðarsønnerne, medens Landnáma oplyser, at Ketill lod dem brænde inde. Se også Bjarni Einarsson, a. a., s. 68.

årh. Blandt Landnáma redaktørerne er Sturla Þórðarson antagelig den første som har haft kendskab til selve sagaen. Men Bjarni Einarssons sammenholdelse af Egils saga med Sturlubók taler for, at Sturla har fulgt sit Landnáma forlæg nøje i det omhandlede afsnit. Det er især hvad angår ejendoms- og subordinationsforhold inden for Skallagríms landnam, at Sturla synes at have ladet sagaen påvirke sin beretning. I den forbindelse bør det dog erindres, at Egils sagas forfattelsestid til dels falder sammen med Sturlas egen levetid. Den tendens der spores nok så tydeligt i sagaen afspejler retrospektivt samtidens forhold og vedrører et landområde, som politisk var domineret af Sturlungarne og nærmere betegnet af Sturlas farbroder, goden og lovsigemanden Snorri.

For den overordnede problemstilling i nærværende kapitel er det vigtigt at hæfte sig ved, at vi både i Sturlubók og Þórðarbók har at gøre med en beretning som ikke blot er uafhængig af Egils saga, men som også må være betydeligt ældre end den opfattelse af begivenhedernes forløb, som sagaens forfatter bibringer sine læsere. I Landnámabóks afsnit om Skallagríms bosættelse fortælles ganske kort om baggrunden for hans udvandring til Island, herunder at Harald hårfager lod Skallagríms broder Þórólfr dræbe. Det hedder videre i Landnáma, at på vej til Island lå Skallagrímr med sit skib i Solund, hvor det lykkedes ham at få fat på den knarre som kong Harald i sin tid havde frarøvet Þórólfs mænd. Skallagrímr og hans folk dræbte her Hallvard harðfari og Sigtrygg snarfari, som tidligere havde tilranet sig Þórólfs skib. Samtidig dræbte de også Guttorm Sigurdsson hjorts to sønner, „bræðrunga konungs“, samt hele mandskabet på skibet på nær to mænd, som skulle fortælle kong Harald hvad der var sket. Derpå sejlede Skallagrímr til Island med sit genvundne skib og havde således to skibe under overfarten.⁴⁹ – Som det ses af det gengivne afsnit fra Landnáma er denne kortfattet og nøgtern, og sagaens dramatisering udebliver ganske. Den tekst vi møder i Landnáma bringer således slægtstraditionen på et stadium omkring hundrede år tidligere end fremstillingen i Egils saga; og det er her interessant at bemærke, at traditionen efter Skallagrímr allerede så tidligt har nået at smelte delvis sammen med sagnet om Sigurd hjort.

Samstemmende oplyser de forskellige bevarede versioner af Land-

⁴⁹ *Landnámabók*, a. udg., s. 17 og 582 f.

náma, at Guttorm, søn af Sigurd hjort, var Harald hårfagers farbroder, altså broder til Halvdan den sorte. Fra digtet Ynglingatal kender vi stamtavlen for endnu en bræðrungr til Harald hårfager, nemlig Ragnvaldr heiðum hæri, søn af Olaf Geirstadaalf. Sigurd hjort omtales ikke i digtet, og for øvrigt heller ikke Halvdan den sorte; men det siges, at Olafs fader var Guðröðr göfuglári, som således var Harald hårfagers farfader.⁵⁰ Rent sprogligt er slægtsbetegnelsen bræðrungr éntydig, og den optræder såvel i Gulatingslovene som i Grágás. I Snorra-Edda anvendes denne betegnelse i indledningen til Skáldatal's opregning af skjalde for de norske konger, og heri anføres det netop, at Ragnvaldr var Harald hårfagers bræðrungr.⁵¹ Ragnvaldr havde således den samme slægtsmæssige forbindelse med kong Harald som med de to drengebørn, Guttorms sønner. Ordet bræðrungr betyder bogstaveligt sønner af brødre, og en mands bræðrungr er således en søn af en broder til hans fader. Bræðrungr benyttes også den dag i dag i islandsk sprogbrug om en søn af en farbroder, ligesom systrungr er en søn af en moster.

Af Gulatingslovene fremgår, at man i Norge fra gammel tid havde tre hovedbaugar: efter fader, broder og bræðrungr – således at når det gjaldt bod i forbindelse med drab var bræðrungrsbaugr nummer tre i rækken.⁵² Ved den tid da Skallagrímr udvandrer til Island er både Halvdan den sorte og hertug Guttorm døde, og det gensidige pligt-ret forhold med hensyn til både hævn og bod er blevet aktuelt for deres sønner. I tilfældet hvor Skallagrímr dræbte Guttormssønnerne skulle Harald hårfager tage arv efter sine agnatiske fætre, og det var tilsvarende hans opgave at hævne drabet på dem. I Island havde man ikke en automatisk social graduering af „manngjöld“; men det ses af Grágás, at bodssatserne i tilfælde af bauggildismenn (farssiden) var væsentlig højere end for nefgildismenn (spindesiden).⁵³ Og det var også i Island dyrere at bøde for drabet på en bræðrungr end på en systrungr. Ved den tid da de ovenfor omtalte begivenheder udspillede sig i Norge, og ligeledes i samtiden da Egils saga blev skrevet i Island, havde det i begge tilfælde ført til en ringere hævn over Þórólfr at gøre

⁵⁰ *Heimskringla* I, a. udg., s. 79–83.

⁵¹ *Snorra-Edda*, udg. v. Guðni Jónsson, 1949, s. 342.

⁵² *Norges gamle love* I, udg. v. R. Keyser og P.A. Munch, 1846, s. 74, 80 f.

⁵³ *Grágás* I a, udg. v. Vilhjálmur Finsen, 1852, s. 193–204.

hertug Guttorm til Harald hårfagers morbroder, når han dog var hans farbroder.

I Egils saga er hadet mod Harald hårfager og hans sønner et grundlæggende tema. Egils slægt kappes med disse, som sortmales i fortællingen. Efter drabet på Þórólfr Kveldúlfsson var Harald hårfager blevet Skallagríms broderbanemand. Ved Skallagríms hævnakt blev han kongens brædrungs-bani og havde derved opnået en ret høj grad af lighed. Nedgradueringen af denne hævn i Egils saga må siges at stride så afgjort mod sagaens hele tendens.

Spørgsmålet melder sig nu, hvorledes hertug Guttorm, Harald hårfagers farbroder, er kommet til at bytte side i Egils saga i sin slægtsmæssige relation til kong Harald, således at han her fremstilles som Haralds morbroder. Allerede i Landnámabók optræder der en åbenlys modsigelse mellem oplysningerne om, at de to dræbte drenge på den ene side var brædrungar til Harald hårfager og på den anden side børn af Guttorm Sigurdsson hjort. I Egils saga har forfatteren tydeligvis bragt harmoni i slægtsforbindelsen, idet han må have strøget slægtstraditionens angivelse af det direkte slægtsforhold mellem drengene og Harald hårfager og i stedet har knyttet Guttorm til kong Harald som dennes morbroder. Men denne sidste angivelse er altså sekundær og fejlagtig.

Det er i den lange og i Island velkendte saga om helten Sigurd hjort vi finder forklaringen på, hvorledes Sigurds søn Guttorm i overleveringen er kommet til at fortrænge Halvdan den sortes broder ved samme navn som hertug Guttorm af Viken. I det afsnit af sagaen om Sigurd hjort som Snorri har optaget i Heimskringla, fortælles at Sigurd hjort havde to børn, Ragnhild og Guttorm. Denne Guttorm var langt bedre kendt i Island end Harald hårfagers farbroder, den rigtige hertug Guttorm, som rent tilfældigt erindredes i Borgarslægtens tradition, men ellers synes fuldstændig ukendt i Island. Det ses af Landnáma hvorledes sagnet om Sigurd hjort hurtigt har viklet sig sammen med den slægtshistoriske overlevering med den ovenfor påpegede modsigelse i slægtsforbindelsen til følge. Og det er ganske naturligt, at den kreds som var fortrolig med Borgarslægtens overlevering identificerede hertug Guttorm med Ragnhild Sigurdsdatters broder Guttorm, eftersom begge Guttorm'er hørte hjemme i det østlige Norge, ligesom de begge levede i tiden før eller omkring Islands bebyggelse.

Der haves andre eksempler i denne stil på forveksling af personer

med samme eller lignende navn i den islandske overlevering, endda også når der er tale om islændenge. Således berettes der i *Landnáma* udførligt om Gufa Ketilsson, som boede i det vestlige Island, hvor også Egill Skallagrímssons slægt havde sit landnam. I Egils saga fortælles om en landnamsmand på Vestlandet som hed Ketill med tilnavnet gufa. Som påpeget af Björn M. Ólsen er der tale om to forskellige mænd, nemlig henholdsvis Gufa Ketilsson Bresasonar fra Akranes og Ketill gufa Örlygsson, gift med Ýrr, en datter af den fornemme landnamsmand Geirmundr heljarskinn.⁵⁴ Jón Jóhannesson mener, at disse to mænd er blevet forvekslet i overleveringen således som den kommer til udtryk i Egils saga, dels fordi Ketill Örlygssons tilnavn gufa var det samme som Gufa Ketilssons navn, og dels fordi de to mænd boede i samme landsdel.⁵⁵ Vi står her tydeligvis over for to indbyrdes uafhængige nedfældelser af traditionen i disse to kilder. Når den senere nedtegnede tradition i Egils saga har skiftet Gufa ud med Ketill gufa, kan der nok gives endnu en forklaring herpå udover de anførte, idet Ketill gufa må have været langt den bedst kendte af de to i overleveringen som svigersøn af en af landets fornemste landnamsmænd, kongesønnen Geirmundr heljarskinn.

Ifølge *Sturlubók* og *Hauksbók* nedstammede fremtrædende islandske slægter fra Ketill gufa og hans hustru, herunder selveste *Sturlungaslægten*. Derimod er de efterkommere af Gufa Ketilsson som omtales i *Landnámabók* fuldstændig ukendte andetsteds fra. Björn M. Ólsen gør udførligt rede for, hvorledes Egils saga tydeligvis forveksler disse to mænd og overfører alt det eventyrlige om Gufa Ketilsson på Ketill gufa. Og dette går igen i *Sturlubók*, hvori der yderligere tilføjes genealogier og bosættelseshistorie for Ketill gufa. Både i *Sturlubók* og i *Hauksbók* ses klare mærker efter sammenføjninger og forstyrrende gengivelser i beretningen om Ketill gufa, idet denne beretning til dels er fremkommet ved sammensmeltning af *Landnáma* og Egils sagas oplysninger om de to mænd.

Forvekslinger som de ovenfor skildrede kunne således forekomme

⁵⁴ Se Jón Jóhannesson, a. a., s. 81–84. – Jakob Benediktsson mener ligeledes, at *Melabóks* omtale af Gufa Ketilsson og Egils sagas fortælling om Ketill Gufa er uafhængige af hinanden og må være nedtegnet hver for sig direkte fra den mundtlige overlevering, se hans indledning til *Landnámabók* I 1, 1967, s. lxii.

⁵⁵ Se Björn M. Ólsen, *Aarbøger*, 1904, a. a., s. 167–247, samt Jón Jóhannesson, a. a., s. 75–86. Se endvidere Bjarni Einarsson, a. a., s. 77–86.

selv af personer bosat i den samme landsfjerding, hvori også sagaens forfatter hørte hjemme. Ydermere har forfatteren her kunnet supplere selve slægtstraditionen med lokale sagn fra de samme egne, således at stednavne og selve landskabet kunne tjene som støttekilde sammen med overleveringen. På denne baggrund kan en forveksling i den islandske mundtlige overlevering af de to Guttorm'er, som levede i Østnorge i en fjern fortid, ikke forekomme unaturlig. Da sagnhistorien fik lov at træde i kendsgerningernes sted, skete der især to ting: Guttorm fra Ringerike blev en stor mand via kombinationen med overleveringen om Borgarslægten; denne måtte til gengæld give køb på en ærefuld hævn over for ærkefjenden Harald hårfager. Forklaringen herpå må være, at man i Island efterhånden kun havde kendskab til én østnorsk Guttorm – søn af sagnhistoriens Sigurd hjort.

5. EN ISLANDSK HISTORISERING AF ET ØSTNORSK FØRKRISTENT SAGN

Af kapitel 5 af Halvdan den sorte saga i *Heimskringla* ses, at Sigurd hjort – helten fra Ringerike – var berømt ikke blot for sin tapperhed, men også for sin overmenneskelige styrke. Fortællingen om ham har antagelig været en del af den mængde sagnhistorisk stof som landnamsmændene bragte med sig fra Norge. Sagnet om Sigurd hjort har været både et historisk og et religiøst sagn; sådanne har nok udgjort den største gruppe inden for den medbragte skat af fortællinger.⁵⁶ Det synes imidlertid at have været en hadelandsk udformning af sagnet om Sigurd hjort som nåede islændingene. Fra Hadeland kom bersærken Haki, hvem det lykkedes at overvinde Sigurd. Den faldne berømmeth havde en datter, hvem Halvdan den sorte fra Heidmørk lod befri fra hendes faders banemand, og som kom kørende i en fornem vogn til Halvdans gård.⁵⁷

I de gamle kulturlandskaber i Opland er vi fra forskelligartede kilder bekendt med, at vogne – gerne i forbindelse med processioner – var et fremtrædende element i den agerdyrkende befolknings frugtbarhedskultur. Efter kristendommens indførelse blev vogne gerne benyttet rituelt i forbindelse med bryllup. Helt op til vor tid er brudekareten

⁵⁶ Se Elsebeth Vinten, *Islandske folkesagn og eventyr*. Indsamling, tradition og traditionsmiljø, 1980. Se endvidere Vibeke Dahll, *Nordiske sagnregistre og sagnsystematik*. Nordic Institute of Folklore, 1973.

⁵⁷ *Heimskringla* I, a. udg., s. 87 ff.

velkendt, især ved standsmæssige brylluper. Det er tydeligvis denne brug af en fin vogn som islændingene har opfattet at der lå i skildringen i *Heimskringla*. Og brudens, alias Ragnhilds ledsager blev her tolket som hendes broder. I kongesagasammenhæng blev Ragnhild den interessanteste af de to søskende; hun fik tildelt moderskabet til sin mands berømte søn, Harald hårfager, og hendes broder Guttorm blev følgelig Haralds morbroder.

Egill Skallagrímssons fader havde inden rejsen til Island nået at hævne drabet på sin broder ved at dræbe to fætre til Harald hårfager. Omtalen heraf haves tidligst nedfældet i et skjaldevers, hvori de dræbte drenge betegnes som Ynglings børn.⁵⁸ I Egils saga gøres der nærmere rede for, at faderen til de to børn var Guttorm, morbroder til Harald hårfager; men dette er i modstrid med *Sturlubóks* og *Pórðarbóks* udsagn om, at slægtskabet var på kong Haralds faders side. *Landnámas* oplysning er i fuld overensstemmelse med strofen, men afviger fra Egils saga og *Heimskringla*. I Egils saga samler interessen sig udelukkende om broderen, medens søsteren ikke engang nævnes ved navn.⁵⁹ I *Heimskringla* omtales begge Sigurd hjorts børn, og den storpolitiske rolle som broderen her tildeles er næsten mage til skildringen deraf i Egils saga. Dette må nødvendigvis bringe spørgsmålet om de kildemæssige forhold mellem disse to sagaværker på bane. Ser vi på de fremherskende metodiske retningslinier inden for forskningen i det literære forum for sagaerne, måtte spørgsmålet primært dreje sig om, hvilken af de to sagaer der har øvet indflydelse på, eller ligefrem tjent som kilde for den anden. Herved bringes forfattelsestidspunktet for de to sagaer i fokus.

Almindeligvis anses Egils saga for at være skrevet omkring 1220, medens *Heimskringla* henføres til 1230'erne. Flere forskere mener endog, at begge værker skyldes én og samme forfatter, Snorri. I disse to værker optræder to helt modsatte syn på den norske kongemagt, hvilket må være en anstødssten ved tanken om at disse værker skulle være skrevet af Snorri i den anførte rækkefølge. For ikke så længe siden er Jónas Kristjánsson fremkommet med en forklaring på, at Snorri kunne have haft så forskelligt syn på den norske kongemagt, dersom Egils sagas tilblivelse henlægges til årene 1239–41, nemlig umiddelbart efter

⁵⁸ *Egils saga*, a. udg., s. 70

⁵⁹ *Egils saga*, a. udg., s. 66.

Snorris andet Norgesophold, da hans aktuelle situation kunne minde om forfædrenes fjendskab over for de norske konger.⁶⁰ Jeg er dog tilbøjelig til at indsnævre det tidsrum, da Snorri var i syv sind om den norske kongemagt, til det sidste år af hans liv. Efter at Skule lader sig hylde som konge på Eyrarting først i November 1239 og indtil hans fald sidst i maj 1240 er Snorri knyttet tættere end nogensinde til den norske konge, nu som kong Skules jarl.⁶¹ Det som primært kunne have givet Snorri anledning til en kongefjendskab som i Egils saga, var kongemagtens indehaver – her Håkons – potentielle fjendskab mod Snorri selv.⁶² Og et helt år til at skrive et værk om sin moders og sin hustrus fjerne forfædre ville sikkert have været tilstrækkelig tid for en rutineret historiker og forfatter som Snorri. I denne sammenhæng bør også inddrages Halvdan Kohts betragtninger om, at Egils saga afspejler et dårligere kendskab til norsk geografi end hvad Snorri udviser i Heimskringla, hvilket ikke harmonerer med at Snorri skulle have skrevet Egils saga efter ialt næsten fire års ophold i Norge, men snarere peger imod tiden forinden.⁶³

Hvor interessant det end ville være at kunne fastslå, at Egils saga og Heimskringla skyldes en og samme forfatter, synes det mig, at disse to værkers ophavssituation i den grad er den samme, at det fra et kildevurderingssynspunkt næppe kan blive vigtigt at tage entydigt stilling til hvem der førte Egils saga i pennen. Tilsvarende er det knap så afgørende, hvorvidt Borgarslægtens overlevering – med sin rige skat af oplysninger af rigshistorisk art – har fundet sin første delvise nedtegnelse i Heimskringla i 1230erne eller i Egils saga i 1220erne eller måske i 1240–41. De omkring ti år mellem de to værkers tilblivelse kan ikke tillægges synderlig vægt m.h.t. kildeværdi, når det drejer sig om tildragelser som var indtruffet næsten fire hundrede år forinden, således som tilfældet er vedrørende hertug Guttorm af Viken.

På grund af den konkretisme, som kendetegner den rådende forskningsretning inden for nordiske middelalderstudier, vil jeg betegne den som *faktuel kildekritik*. Et grundlæggende princip for denne er

⁶⁰ Jónas Kristjánsson, 'Egilssaga og Konungasögur', *Sjóttú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni*, 1977, s. 449–472. Se også af samme forf. 'Bókmenntasaga' i *Saga Íslands* II, 1975.

⁶¹ *Håkon Håkonssons saga* i Anne Holtmarks oversættelse, 1964, s. 167–220.

⁶² *Sturlunga saga* I, udg. v. Jón Jóhannesson, 1946, s. 447–454.

⁶³ Halvdan Koht, *Norsk Biografisk Leksikon* XIV, 1962, s. 111–114.

komplementariteten mellem tid og sandhed: jo hurtigere en oplysning nedtegnes, desto kortere tid er der til forvanskning deraf. I lang tid har „kildepositivismen“ samlet sig om en aldersfiksering af de skriftlige frembringelser af de forskelligartede kilder til nordisk middelalder. Hvor vigtige disse dateringsforhold end er, mener jeg at også andre faktorer skal medtages i vor kildevurdering. Ved siden af den tidsmæssige faktor må også „rummet“ kobles til, såvel i rent fysisk som i kulturel forstand. I tilfældet Egils saga og Heimskringla menes den førstnævnte saga at være blevet til på storgården Borg, medens Heimskringla kan henlægges til Reykholt. Disse to storgårde tilhører ikke blot det samme landskab og ligger mindre end et halvt dagsridt fra hinanden; men dertil kommer, at området er let fremkommeligt og i sin helhed knyttet til det samme politiske centrum, d.v.s. samme lokale ting og samme gode – i den relevante periode Snorri selv. I dette landskab tilbringer Snorri næsten hele sit voksne liv eller fyrre år, først på Borg og siden i Reykholt.⁶⁴ Begge gårde blev i denne periode beboet af Snorris familie. På Borg boede hans første hustru og deres

⁶⁴ Både Snorris fædre og mødrene slægt hørte til i Vestlendingefjerdingsens sydlige del. Omkring tyve år gammel vendte Snorri tilbage til området og boede på Borg i årene 1200–1206, hvorefter han flyttede til Reykholt; men midt imellem kom han også til at eje Staffholt, beliggende tæt ved områdets værping, hvor Hvítá og Þverá mødes. Den vestlige del af Skallagríms gamle landnam bød på et meget uvejsomt terræn med moser og sumpe samt en strand med temmelig håbløse landingsforhold. Borgarfjordens østlige del var derimod begunstiget fra naturens hånd i flere henseender; efter islandsk målestok var det et tæt bebygget område med ypperlige samfærdselsmuligheder til lands.

Friðjón Sveinbjörnsson, Borgarnesi, og Árni Guðmundsson, Beigalda í Borgarhreppi, er jeg megen tak skyldig for deres kyndige og værdifulde oplysninger om hesteruter rundt om i denne del af Borgarfjorden fra gammel tid. Disse ruter viser sig at stemme nøje overens med hvad vi kan læse os til i de forskellige sagaer i Sturlungasamlingen. Mellem Borg og Reykholt kunne man benytte tre rideveje, hvoraf den længste blev redet på omkring seks timer, medens den korteste kunne rides på et par timer mindre. Og midt imellem Snorris to hovedgårde lå hans tredie storgård Staffholt nord for Hvítá, medens Reykholt lå syd for åen, der krydsedes af en udmærket færge; dertil kom de gode græsgange ved rideruterne.

Snorris første magtbase var Mýramannagöðorðið, men gradvis overtog han flere af de nærliggende godord. Denne position må have givet ham et enestående kendskab til sine efterhånden talrige þingfararbønder og i nogen grad også til deres hushold. Har nogen anden mand i dette store område haft samme „hobby“ som Snorri, ville de to sikkert have haft kendskab til hinandens interessefelt. Dengang blev det litterære forum ikke så ensidigt som nu holdt inden for skrivestuens trange rammer, og det synes at tinget ved Þverá må have været ikke mindre velegnet til udveksling af viden og oplysninger.

børn, medens Snorri residerede på Reykholt med sin anden hustru og sine øvrige børn. På mødrene side nedstammede Snorri fra Borgarslægten, og med sin hustru Herdís på Borg erhvervede han embedet som gode for et område som var en del af Skallagríms landnam.⁶⁵ Snorri må antages at have været bekendt med overleveringen om Egill Skallagrímsson og dennes forfædre længe inden han begyndte en systematisk beskrivelse af de norske kongers historie. Hvis ikke det var Snorri selv som førte fortællingen om Egils liv og hans slægt i pennen, ville det være næsten utænkeligt at to sådanne fremragende åndsfæller ikke skulle have haft kendskab til hinanden personligt og til hinandens storværk. Identiteten i såvel det fysiske som det kulturelle landskab omkring henholdsvis Heimskringlas og Egils sagas ophavssituation gør konstellationer som én eller to forfattere, eller forfattelse ti år før eller senere mindre betydningsfulde ved den komparative vurdering af fælles oplysninger om svundne tider i de to nævnte sagaer – således også i vort specifikke tilfælde med hertug Guttorm af Viken, Harald hårfagers onkel, som levede i det sydlige Norge næsten fire hundrede år før de to sagaer blev til.

Den norske forsker Brynjulf Alver har udtalt, at sagnet kan betegnes som folkets historie.⁶⁶ Den historiske kerne i et sagn bevares imidlertid bedst hvis det overleveres i det hjemlige miljø, hvor den skildrede hændelse var sket. En bestemt tildragelse lever gerne videre som et sagn både på fortællernes og tilhørernes betingelser, og det er efter disses smag at sagnet efterhånden får en episk udformning. Det publikum, som sørger for et sagns overlevering, skematiserer fortællingen og stiliserer udformningen heraf til at passe sin egen virkelighed med hensyn til litterær smag og tradition – bevidst eller ubevidst. Sagnet om Sigurd hjort og hans to børn blev revet op fra sine rødder og omplantet et fjernt sted i en grobund meget forskellig fra sit hjemlige miljø. De begivenheder, som skildres i dette sagn, havde udspillet sig i de østnorske indlandsområder, som var gamle agerbrugsegne og hverken religiøst-kulturelt eller erhvervsøkonomisk normative for Norge i videre forstand. De islandske udvandrere kom navnlig fra den atlantiske del af Norge, der i geofysisk henseende lignede forholdene i det

⁶⁵ Se Sigurður Nordal, *Snorri Sturluson*, 1920.

⁶⁶ Se Brynjulf Alver, 'Historiska sägner och historisk sanning', i *Tro, sanning, sägen*, udg. v. Bengt af Klintberg, 1973.

nye land. Det var i Island at sagnet om Sigurd hjort skulle komme til at leve videre og blive fortolket – fjernt fra dets ophavssituation i Hadeland og Ringerike.

Sagnet som genre kan fremvise kvaliteter som den traditionelle historieskrivning sjældent besidder. Her kommer sagnets brugere – tilhørere og fortællere – langt klarere til orde end i et værk frembragt af en forfatter; folket sætter sine umiskendelige fingeraftryk på et sagn. Islændingene fortolkede sagnet om Sigurd hjort efter deres forudsætninger, og det blev omformet efter islandske forhold og et islandsk publikums smag. Den finske forsker Lauri Honko har med baggrund i sit lands store skat af folkefortællinger fremsat nogle interessante betragtninger over de love, efter hvilke sagnene udvikler sig og overlever.⁶⁷ Sagnet må udstyres med en livfuld episk klædedragt og besidde en vis indre logik i sit hændelsesforløb. Folkets stille røst sætter særlige spor i vurderinger af moralsk-etisk art, som på deres side har grund i egen kultur og tradition. Således bedømmer i vort specifikke tilfælde islændingene Haki Hadelands bersærk negativt, i modsætning til det oprindelige hjemlige miljø i Hadeland.

I sagnet får vi gerne det historiske hændelsesforløb fremstillet som et episk drama, og ifølge den islandske folkemindesamler Jón Árnason er dette et fremtrædende træk inden for det islandske materiale.⁶⁸ Sagnet om Sigurd hjort rummer noget typisk islandsk i sin detaljerede udformning af en fler-episodisk fortælling. De episke love synes at have bevirket, at vi i dette sagn har fået en nok så visualiseret sekvens af episoder: Først en beretning om en berømt helt, som øvede mangan en dåd. I det næste billede er vi vidne til at en anden berømt helt blev endnu større af at fælde den første. Vi får fortalt om et kvinderov, men også om kvindens befrielse.

Generelt skelnes der i sagnene ikke videre skarpt mellem det normale og det „supranormale“. Og når det gælder sagn oprundne fjernt i

⁶⁷ Se Lauri Honko, 'Metodiska och terminologiska betraktelser', i *Tro, sanning, sägen*, a. a.

⁶⁸ Se indledningen til Jón Árnasons udgave af islandske folkefortællinger. I hans indledning af sagn udgør de mytiske sagn langt den største gruppe; den handler om forbindelsen med den gamle gudeverden, som i sin nye kristne sammenhæng bliver gjort til underjordiske væsener. Af disse er alferne den største enkeltgruppe. Næstefter de mytiske sagn udgør de historiske sagn den talrigste gruppe; men også disse indeholder et stærkt mytisk element, til trods for at personerne er historiske.

tid og rum, bliver det nævnte forhold yderligere fremtrædende. Sagnet om Sigurd hjort har i sit hjemlige miljø og sin nærmeste eftertid haft et mytisk-religiøst indhold, som for de overvejende Thor-dyrkende islandske udvandrere og endnu mere for deres kristne efterkommere er blevet fortolket i en ikke ringe grad af forståelsesblindhed. I Island havde Odin forholdsvis få, men varme tilhængere i skjaldene. Sporadisk dyrkede landnamsmændene både Frey og Freyja.

I dag definerer vi gerne abstrakt alt det som er overmenneskeligt, og afspejler derved en naturvidenskabeligt influeret neutralitet over for det supranormale. Hvor religionen har et godt tag i folk bliver det som ligger over den menneskelige formåen tillagt gudernes virkefelt; men hvilken gud? – det afhænger af kultur, tid og tradition. Til forskel fra den dogmatisk prægede kristne tro er de fleste religioner i ret god overensstemmelse med menneskelivet til enhver tid. Sigurd hjort var ven med skoven og hvad der fandtes af liv i denne, men derimod fjende af Odindyrkerne. Sigurd havde en mægtig ven som gav ham store og til dels magiske kræfter, og disse brugte han til at bekæmpe dem som Odin havde gjort usårlige over for våben. Men der skal hævnnes, og da Sigurd falder har hans gud alligevel ydet ham god hjælp mod Haki, som var en særlig god ven af Odin. Implicit i fortællingen om Sigurd hjort og hans fald synes der at ligge et religiøst opgør. Men for islændingene var det mytiske borte, den indre symbolik havde mistet sin betydning, og ikke mindst var ritualerne blevet til blotte ydre handlinger. Ud af sagnet fik man imidlertid en virkelig god historie – en genre som de sagn- og fortælleglade islændinge vidste at sætte pris på.

I sin nye grobund i et land ude i Atlanten og hos kristne lyttere begyndte fortællingen at blive tilpasset islandske normer og traditioner. Man tilføjede en bryllupsfest for Ragnhild, da hun i vogn besøgte sin brudgom, Halvdan den sorte, og man lod dem få sønnen Harald hårfager. I forbindelse med islændingenes historisering af fortællingen blev denne fuldstændig afmytificeret, og samtidig blev personerne indplaceret trygt i virkelighedens verden. Sagnets hovedperson, Sigurd hjort, måtte som enhver islænding af rang have en stamtavle. At han kom til at høre til Skjoldungerne var rimeligt nok, da også adskillige fornemme islændinge havde denne slægtsmæssige baggrund. Den ovenfor skitserede udvikling af sagnet om Sigurd hjort synes at være nået allerede i 12. årh., således som det fremgår af gamle stamtavler

for Harald hårfager optagne i Flateyjarbók.⁶⁹ Disse genealogiske forbindelser finder vi sidenhen manifesteret i Egils saga og Heimskringla.⁷⁰

I sagaen om Halvdan den sorte har Snorri medtaget mere materiale af sagnhistorisk art end i de øvrige kongesagaer. Det gælder Halvdans drøm, da han lå hos svinene, og Ragnhilds drøm om livstræet inden sønnens fødsel, endvidere ranet af maden fra kongens julegilde, og så fortællingen om Sigurd hjort og hans to børn. Utvivlsomt har Snorri været godt bekendt med det mytiske grundlag i alle de fire nævnte beretninger. For kongesagaskriveren havde netop islændingenes udformning af sagnet om Sigurd hjort særlig interesse på grund af den fornemme stamtavle, man i Island havde spundet til Harald hårfagers mødrene slægt. Ragnhild fra Ringerike nedstammede herefter både fra Skjoldungerne via Ragnar lodbrog og fra den jyske kongeslægt via Klak-Harald. I kongesagasammenhæng var disse genealogier alt for fine til ikke at blive taget vare på, selv af en ellers videnskabeligt arbejdende historiker som Snorri.

Ágrip

Í Heimskringlu (5. kap.) er sagt frá Sigurði hirti, konungi í Hringarfki, hann var meiri og sterkari en hver maður annarra. Haki Hadaberserkur réðst að honum óvörum á skógi með þrjá tigu manna og felldi hann, en særðist sjálfur og lét hönd sína og tólf menn af liði sínu. Tók hann síðan herskildi börn Sigurðar, Ragnhildi og Guttorm. Hugðist hann gera brúðkaup til Ragnhildar er hann yrði heill sára sinna. En er Hálfðan konungur svartu spurði þessi tíðindi, sendi hann mann sinn Hárek gand eftir Ragnhildi með hundrað manna. Brenndu þeir inni húskarla Haka, tóku systkinin ungu og óku þeim yfir vatnsísinn í tjölduðum vagni. Haki fór eftir þeim niður að vatninu, en lagðist þar á sverð sitt og beið bana. Síðan fékk Hálfðan konungur Ragnhildar og átti með henni soninn Harald hárfagra. Guttormur var hertogi fyrir liði Haralds er hann lagði Noreg undir sig. Eftir það stjórnaði hann landi um Víkina og Upplöndin þá er konungur var eigi nær og sat oftast í Túnsbergi.

⁶⁹ *Flateyjarbók* I, udg. v. Sigurður Nordal, 1944, s. 25–29.

⁷⁰ *Egils saga*, a. udg., s. 66; og *Heimskringla* I, a. udg., s. 87–89. – Om disse genealogier for Harald hårfager henviser jeg nærmere til min afhandling 'Harald hårfager som ætling af Ragnar lodbrog'.

Svipaðar frásagnir um Sigurð hjört og börn hans koma fram einum hundrað árum seinna í svonefndum Ragnarssonapætti í Hauksbók. Talið er að í báðum þessum ritum sé farið eftir munnmælasögnum, en í þættinum er miklu fleira sagt frá Sigurði en í Heimskringlu. Í Egilssögu er einnig sagt að Guttormur sonur Sigurðar hjartar væri móðurbróðir Haralds hárfagra, og þar eru nefnd börn hans fjögur, tveir synir og tvær dætur. Eftir andlát Guttorms sendi konungur tvo trúnaðarmenn sína á skipi að sækja sonu hans til Víkurinnar og flytja þá til Prándheims. Kveldúlfur og Skallagrímur voru þá búnir til Íslandsferðar. Þeir urðu varir við ferð konungsskipsins og réðust á það til hefnda fyrir Þórólf Kveldúlfsson sem konungur hafði tekið af lífi. Í orrustunni fórust báðir hinir ungu frændur Haralds konungs. Í vísu sem tilfærð er í sögunni og eignuð Skallagrími greinir frá þessum atburðum. Þar eru sveinarnir kallaðir „Ynglings börn“, en það stríðir gegn því sem í sögutextanum segir, að Guttormur faðir þeirra væri móðurbróðir Haralds hárfagra og því ekki af ætt Ynglinga. (Sumir fræðimenn telja raunar að vísan muni ekki með réttu eignuð Skallagrími, en hún er a.m.k. ekki innskot í söguna og því ekki annars flokks heimild gagnvart lausamálinu.) Sveinbjörn Egilsson taldi að orðið Ynglingur (eða ynglingur) í eintölu merkti sama sem konungur, en í fleirtölu væri það haft um menn af Ynglingaætt. En í undanfarandi ritgerð er sýnt fram á að þetta sé mjög vafasamt. Hvarvetna annars í fornum kveðskap er orðið Ynglingur (í eint.) greinilega haft um menn af Ynglingaættinni. Það vegur þungt í því sambandi að í Arinbjarnarkviðu talar Egill um Eirík blóðöx sem „ríkan konung, Ynglings bur“, þ.e. son Ynglinga, mann af Ynglingaætt.

Í Landnámu (Sturlubók) eru synir Guttorms hinsvegar taldir bræðrungr Haralds hárfagra, jafnframt því sem Guttormur faðir þeirra er sagður sonur Sigurðar hjartar. Samkvæmt því hefur Guttormur verið föðurbróðir Haralds hárfagra, en ekki móðurbróðir hans. Þessu ber saman við vísu Skallagríms, sem kallar sveinana „börn Ynglings“, en er hinsvegar í mótsögn við Heimskringlu og við lausamálið í Egilssögu. Höfundur ritgerðar skýrir þetta misræmi á þann veg að tveir menn hafi borið Guttorms nafn á sömu slóðum í Noregi og um sömu mundir, og hafi þeim verið blandað saman í arfsögnum. Annar var Guttormur hertogi, föðurbróðir Haralds hárfagra, hinn Guttormur sonur Sigurðar hjartar og bróðir Ragnhildar drottningar. Frá hinum síðarnefnda var sagt í alkunnri og ítarlegri sögu um garpinn Sigurð hjört, og því var eðlilegt að hann tæki í sögnum sæti Guttorms hertoga sem verið hefur lítt kunnur á Íslandi. Í Landnámu má sjá hversu sagnir um þessa tvo menn hafa runnið saman með þeim afleiðingum að ósamræmi verður í áttartengslunum.